

Η οικονομική κατάρρευση της Ελλάδας την περίοδο της κατοχής. (1941-1944)

Με την είσβολή τους στην Ελλάδα, τον Απρίλιο του 1941, οι δυνάμεις κατοχής για την αντιμετώπιση των οικονομικών τους αναγκών έλαβαν μια σειρά μέτρα, τα οποία είχαν σαν πρωταρχικό στόχο να τους εξασφαλίσουν την κάλυψη, τόσο των αναγκών διατροφής και ανεφοδιασμού των στρατευμάτων τους που βρίσκονταν στην Ελλάδα και στο μέτωπο της Βόρειας Αφρικής, όσο και της κατασκευής των αναγκαίων οχυρωματικών έργων στην περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης¹.

Προχώρησαν αρχικά στην αρπαγή και λεηλασία κάθε είδους γεωργικού ή βιομηχανικού προϊόντος από τους τόπους παραγωγής και αποθήκευσης του, ενώ λίγο αργότερα αντικατέστησαν την αρπαγή και τη λεηλασία αυτή των προϊόντων με την επίταξη και την αναγκαστική εξαγορά τους σε εξευτελιστικές τιμές. Ειδικότερα η γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή που γνώριζαν προπολεμικά σταθερή πρόοδο και ανάπτυξη μειώθηκαν απότομα, κατά 60 % και 40% αντιστοίχως του προπολεμικού επιπέδου, αφού οι κατακτητές εκτός από την αρπαγή της ίδιας της παραγωγής αφαίρεσαν τα καλλιεργητικά μέσα όπως είναι τα τρακτέρ και τα αρότρια κτήνη ενώ έδιωξαν τον γεωργικό και κτηνοτροφικό πληθυσμό από την ύπαιθρο. Ταυτόχρονα, καθώς διακόπηκαν οι εισαγωγές, παρατηρήθηκε έλλειψη, σπόρων, λιπασμάτων και φαρμάκων. Η καταστροφή της γεωργικής παραγωγής ολοκληρώθηκε με την απόσπαση των εύφορων τμημάτων της ανατολικής Μακεδονίας και της δυτικής Θράκης που δόθηκαν στην Βουλγαρία και των Ιονίων νήσων που δόθηκαν στην Ιταλία.

Στο τομέα των μεταλλείων άλλα επιτάχθηκαν από τους κατακτητές και λειτούργησαν για λογαριασμό τους και άλλα εγκαταλείφθηκαν. Στα πρώτα συγκαταλέγονται τα περισσότερα λιγνιτορυχεία στα οποία έγινε εντατική εκμετάλλευση λόγω των δυσκολιών εισαγωγής πρώτων υλών. Όπως αναφέρει εξάλλου και ο D. Eichholtz κατά τον Μάιο του 1941 οι Γερμανοί έκλεισαν για το εαυτό τους ολόκληρη την παραγωγή των ελληνικών ορυχείων σε πυρίτη σιδηρομέταλλευμα, χρωμιούχο μέταλλευμα, νικελώδες μέταλλευμα, μαγνήσιο, μαγγάνιο, βρανίτη και χρυσό.²

Ανάλογη ήταν και η κατάσταση που αντιμετώπισε η ελληνική βιομηχανία η οποία τα τελευταία χρόνια πριν από τον πόλεμο είχε

¹Π.Β. Δερτιλής, "Το δημόσιο χρέος της Ελλάδος και απόψεις περί του διακανονισμού του", Αθήνα 1960

Α. Θ. Αγγελόπουλος, "Από την κατοχή στον εμφύλιο. Η μεγάλη ευθύνη των συμμάχων", Αθήνα 1994.

²Dietrich Eichholtz, "Οικονομικές πλευρές της πολιτικής των γερμανικών δυνάμεων κατοχής στην Ελλάδα", Πρακτικά του διεθνούς Ιστορικού Συνεδρίου Η Ελλάδα 1936-1944 ΜΙΑΤΕ Αθήνα 1989 σελ.224.

γίνει ένας από τους σημαντικότερους παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας. Οι κατακτητές από τη πρώτη στιγμή προχώρησαν σε επιτάξεις εργοστασίων, καυσίμων και πρώτων υλών. Οι οικονομικές υπηρεσίες των Γερμανών, σε αναφορά τους για τις βιομηχανικές και αγροτικές επιχειρήσεις που έπρεπε να θέσουν υπο τον έλεγχο τους μέσω κατασχέσεων και εξαναγκασμού των ιδιοκτητών να τους τις πουλήσουν, αναφέρουν τις επιχειρήσεις ηλεκτροδότησης και μεταφορών, τα ναυπηγεία "Βασολειάδης ΑΕ" στο Πειραιά, το κρατικό εργοστάσιο αεροπλάνων στο Παλαιό Φάληρο, την Ελληνική Αεροπορική Εταιρεία, τα εργοστάσια παραγωγής βάμβακος, και τα εργοστάσια κατασκευής όπλων του ομίλου Μποδοσάκη. Τις διαπραγματεύσεις με τις ελληνικές επιχειρήσεις διεξήγαγαν εκπρόσωποι μεγάλων γερμανικών εταιρειών όπως ήταν η Krupp, η Nordische Aluminium AG, η IG Farben, η Metallgesellschaft, η Siemens, η AEG, η Telefunken, κ.ά.³

Μεγάλη καταστροφή υπέστη και ο ελληνικός εμπορικός στόλος. Σύμφωνα με τους Άγγλους από όλους τους συμμαχικούς στόλους ο ελληνικός γνώρισε τις μεγαλύτερες απώλειες τόσο σε έμψυχο όσο και σε άψυχο υλικό.

Σα δεν έφταναν όλα αυτά οι κατακτητές θεώρησαν επίσης καλό να αρπάξουν με τη μέθοδο της ανταλλαγής προϊόντων (ελληνογερμανικό κλήριγκ) το μεγαλύτερο μέρος των προϊόντων που προορίζονταν για εξαγωγή⁴.

Τέλος στο νομισματικό τομέα, με την είσοδο των στρατευμάτων στην Ελλάδα, οι Γερμανοί έθεσαν αμέσως σε κυκλοφορία, τον Απρίλιο του 1941, μάρκα κατοχής, οι Ιταλοί λιρέτες και αργότερα δραχμές έκδοσης Μεσογειακού Ταμείου Πίστωσης, οι Βούλγαροι λέβα στις περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και οι Αλβανοί φράγκα αλβανικά στη Βόρειο Ήπειρο. Λίγο αργότερα, τον Ιούλιο του 1941, για την αντιμετώπιση των δυσκολιών που δημιουργούσε η νομισματική πολυαρχία και σε μια προσπάθεια άσκησης ελέγχου στην πιστωτική κυκλοφορία, οι αρχές κατοχής και η ελληνική κυβέρνηση υπέγραψαν συμφωνία για τη καθιέρωση της δραχμής σαν μοναδικού μέσου πληρωμών στην Ελλάδα. Με τη συμφωνία αυτή αποφασίστηκε, αφενός οι δαπάνες σε χρήμα των αρχών κατοχής να αντιμετωπισθεί με την έκδοση προκαταβολών αναγκαστικής κυκλοφορίας από την Τράπεζα της Ελλάδος, και αφετέρου να διακοπεί η έκδοση των κατοχικών νομισμάτων. Οι συνεχείς εκδόσεις δραχμών για την κάλυψη των αναγκών των κατοχικών δυνάμεων είχαν σα φυσιολογικό επακόλουθο τη ραγδαία ανάπτυξη του πληθωρισμού. Για τη συστηματική αφαίμαξη της ελληνικής οικονομίας που παρατηρείται όλη τη περίοδο της κατοχής τεράστια ευθύνη είχαν ασφαλώς και οι κατοχικές κυβερνήσεις που υπέκυπταν στις αξιώσεις των Γερμανών χωρίς καμιά ουσιαστική αντίδραση⁵.

³Dietrich Eichholtz, "Οικονομικές πλευρές της πολιτικής των γερμανικών δυνάμεων κατοχής στην Ελλάδα", Πρακτικά του διεθνούς Ιστορικού Συνεδρίου Η Ελλάδα 1936-1944 ΜΙΑΤΕ Αθήνα 1989 σελ.224.

⁴ Τράπεζα της Ελλάδος, "Εκθεσις του Διοικητικού της Τραπεζής της Ελλάδος", ΙΔ Τακτική Γενική Συνέλευσις των μετόχων της Τραπεζής της 22 Νοεμβρίου 1947, Αθήνα 1947. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, "Απολογισμός των ετών 1941-1944", Αθήνα 1946.

⁵Α. Θ. Αγγελόπουλος, "Από την κατοχή στον εμφύλιο. Η μεγάλη ευθύνη των συμμάχων", Αθήνα 1994 σελ. 27

Η απερίγραπτη οικονομική κατάσταση που διαμορφώθηκε και η ανάγκη αντιμετώπισής της, οδήγησε τις αρχές κατοχής και τις ελληνικές κυβερνήσεις στην αναζήτηση νέων μέτρων, που επισφραγίσθηκαν με τη συμφωνία της Ρώμης της 14 Μαρτίου 1942. Με τη νέα συμφωνία αποφασίσθηκε ότι ένα μέρος των κατοχικών δαπανών ίσο με 1.500 εκ δρχ μηνιαία θα βάρυνε αποκλειστικά την Ελλάδα. Το ποσό αυτό η Ελλάδα έπρεπε να το καταβάλει με τη μορφή προκαταβολών στα γερμανικά και ιταλικά στρατεύματα. Τα υπόλοιπα έξοδα των γερμανικών και ιταλικών δυνάμεων καλυπτόταν με προκαταβολές σε δραχμές προς τις δύο χώρες που χρεωνόταν σε βάρος της κάθε χώρας ανάλογα με τις αναλήψεις της. Το χρέος αυτό προς την Τράπεζα της Ελλάδος οι δύο χώρες αναλάμβαναν να το ρυθμίσουν αργότερα. Ο τρόπος αυτός διακανονισμού των εξόδων της κατοχής αποτέλεσε τη βάση και των μεταγενέστερων διακανονισμών. Οπως αναφέρει και ο Α. Αγγελόπουλος, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα ποσά αυτά αποτελούσαν δάνεια με την πλήρη έννοια του όρου, αφού οι αρχές κατοχής πάντοτε έκαναν διάκριση μεταξύ εξόδων κατοχής που επιβάρυναν το ελληνικό δημόσιο και των πιστώσεων με τις οποίες χρεώνονταν οι κυβερνήσεις της Γερμανίας και της Ιταλίας. Αυτό τονίζει, πρέπει να γίνει απολύτως κατανοητό, ότι δηλαδή η αξίωση της Ελλάδας στην προκειμένη περίπτωση αναφέρεται σε δάνειο που οι αρχές κατοχής αναγνώρισαν με τη συμφωνία της Ρώμης και όχι σε επανορθώσεις.⁶

Αλλά και η νέα συμφωνία αντί να περιορίσει τον ρυθμό αύξησης των προκαταβολών τον επιτάχυνε με συνέπεια να αυξάνεται αλματωδώς ο πληθωρισμός. Τους επόμενους μήνες μπροστά στην νέα επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης οι ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να πετύχουν νέα συμφωνία με τους Γερμανούς και Ιταλούς. Για τον λόγο αυτό ο Έλληνας Υπουργός Οικονομικών Σ. Γκοτζαμάνης μαζί με εμπειρωγνώμωνες πήγε στο Βερολίνο και στη Ρώμη χωρίς όμως αποτέλεσμα. Τελικά με τη νέα συμφωνία που υπογράφηκε τον Δεκέμβριο του 1942 ρυθμίζονταν εκ νέου το ζήτημα των προκαταβολών που χορηγούσε η ελληνική κυβέρνηση προς τις αρχές κατοχής και καταβάλονταν κάποια προσπάθεια να περιορισθεί η νομισματική κυκλοφορία με την υιοθέτηση κάποιων επιπρόσθετων μέτρων όπως ήταν π.χ. ο περιορισμός του δικαιώματος των τραπεζών να χορηγούν πιστώσεις και να αποδίδουν τις καταθέσεις, η υποχρεωτική καθιέρωση της τραπεζιτικής επιταγής για τη πληρωμή ποσών μεγαλύτερων των 30.000 δρχ, η υποχρεωτική μεταφορά των διαθέσιμων των τραπεζών στην Τράπεζα της Ελλάδος υπό μορφή δανείων και σε πίστωση του δημοσίου έναντι έκδοσης ομολόγων προς 5% και με την υποχρεωση των τραπεζών να εκδίδουν έντοκα γραμμάτια προς 4%. Επειδή όμως η συμφωνία ως προς τις προκαταβολές δεν μπόρεσε να τηρηθεί, τα συμπληρωματικά μέτρα που είχαν ληφθεί για τον περιορισμό της νομισματικής κυκλοφορίας το μόνο που κατάφεραν ήταν να δυσχεράνουν τις συναλλαγές με τη δημιουργία μεγάλης στενότητας χρήματος που συνετέλεσε στην ανάπτυξη παράνομης αγοράς χρήματος⁷. Νέες συμφωνίες για τη ρύθμιση των προκαταβολών που συνέχισε να χορηγεί η Ελλάδα σε όλη τη διάρκεια του 1943 και 1944 υπογράφηκαν, τον Ιανουάριο, τον Μάιο και τον Οκτώβριο του 1943.

⁶ Αγγελος Αγγελόπουλος, "Από την κατοχή στον εμφύλιο", Αθήνα 1994 σελ29-30
Μιχάλη Κατσιγέρα, "Πως δανείσαμε τους κατακτητές μας", Καθημερινή Κυριακή 8.10.1995
⁷Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, "Απολογισμός των ετών 1941-1944 Αθήνα 1946 σελ.LXVI.

Λίγες μέρες πριν από την υπογραφή του διακανονισμού του Οκτωβρίου του 1943 η Τράπεζα της Ελλάδος κάλεσε το Γνωμοδοτικό της Συμβούλιο να μελετήσει την εκρηκτική κατάσταση που είχε δημιουργηθεί. Το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο αποτελείτο τότε από τους Ξ. Ζολώτα, Α. Αγγελόπουλο και Ι. Πίντο. Στη συνεδρίαση καλέσθηκαν να παραβρεθούν και οι Δ. Μάξιμος, Α. Διομήδης και Δ. Φιλάρετος. Σύμφωνα με τις απόψεις που εκφράσθηκαν στο Γνωμοδοτικό Συμβούλιο η Ελλάδα αντιμετώπιζε τρία σοβαρά προβλήματα που συνδέονταν στενά μεταξύ τους: Το νομισματικό, το δημοσιονομικό και το επισιτιστικό. Η στενή αλληξάρτηση των τριών προβλημάτων σήμαινε ότι τα μέτρα για την αντιμετώπιση της κατάστασης θα μπορούσαν να αποδώσουν μόνο εφόσον τα επί μέρους μέτρα θεωρούνταν σαν ένα ενιαίο αλληλοσυμπληρούμενο σύνολο. Αρχικά κατά το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο θα έπρεπε να λυθεί το επισιτιστικό πρόβλημα ώστε να γίνει δυνατό στη συνέχεια να ληφθούν τα αναγκαία δημοσιονομικά και νομισματικά μέτρα που θα επέτρεπαν τον περιορισμό του πληθωρισμού.⁸

Οι δυσκολίες στις συναλλαγές, ο κλονισμός στην εμπιστοσύνη στο εθνικό νόμισμα, η αδράνεια των παραγωγικών κλάδων της οικονομίας, η νέκρωση του εμπορίου, στέρησαν στις τράπεζες το μεγαλύτερο μέρος των εργασιών τους και τις ανάγκασαν να διακόψουν τη χορήγηση τόκου στις καταθεσεις όψεως. Και ενώ από τη μια μεριά μειώνονταν σημαντικά οι εργασίες των τραπεζών από την άλλη αύξαναν οι δαπάνες και οι υποχρεώσεις τους με τα έκτακτα μέτρα που ελάμβαναν για το προσωπικό τους. Στα μέτρα αυτά συμπεριλαμβάνονταν χορηγήσεις τροφίμων, αύξησεις μισθών και δάνεια. Τα κεφάλαια που βρίσκονταν στα χέρια του κοινού αλλά και των τραπεζών, μετατρέπονταν σε χρυσό, σε επενδύσεις, σε ακίνητα και σε χρηματογραφα σε μια απέλπιδα προσπάθεια των κατόχων τους να τα διασώσουν.⁹ Για την αντιμετώπιση της κατάστασης αυτής, τον Οκτώβριο του 1943, οι αρχές κατοχής επενέβησαν στη χρηματαγορά απαιτώντας από τις τράπεζες και τα νομικά πρόσωπα να δανείσουν στο κράτος το 50% των χρεωγράφων τους. Οι τράπεζες και ιδιαίτερα η Εθνική Τράπεζα αντιστάθηκαν στην προσπάθεια των αρχών κατοχής να λεηλατήσουν τα περιουσιακά τους στοιχεία όπως θα δούμε στη συνέχεια.

⁸ Ηλία Βενέζη, "Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος", Αθήνα 1955 σελ.293-295

⁹ Ηλία Βενέζη, "Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος", Αθήνα 1955 σελ.291